

ЕЛІПТИЧНІ СТРУКТУРИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ, ПРИСЛІВ'ЇВ ТА АЛЮЗІЙ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Предметом статті є дослідження виникнення, функціонування і прогнозування подальшого вжитку еліптичних структур в сфері фразеологізмів, прислів'їв та алюзій в заголовках художніх текстів.

Художній текст, як і будь-який інший, підпадає під загальні вимоги, що висуваються до цієї вербальної одиниці: зовнішня зв'язність, внутрішня осмисленість, можливість своєчасного сприйняття, здійснення необхідних умов комунікації [1:507]. Тема тексту розвивається шляхом взаємодії підтем надфразних єдностей. Підтема надфразної єдності базується на зв'язності речень, які поєднані між собою через повторення певної інформації щодо головних осіб, сюжетних ліній, деталей оточуючого середовища тощо. Текст може існувати в усній і письмовій формах, але його художній варіант є письмовою одиницею. В цьому випадку текст, створення якого детерміновано прагматичною необхідністю спілкування, спрямовано на його сприйняття учасниками комунікації, які є уявними особами. Відсутність безпосереднього зворотного зв'язку висуває жорсткі вимоги до його організації: підбору засобів, їх інтеграції в єдину систему, яка підпорядкована головній комунікативній меті, наявності таких характерологічних ознак як послідовність, розгорнення, зв'язність, закінченість.

Основною структурною одиницею тексту є комунікативний за своєю природою фрагмент, що містить послідовність пов'язаних на основі значення, синтаксичних та інтонаційних зв'язків речень – складне синтаксичне ціле (ССЦ) [2:9]. Його характерною ознакою є структурна цілісність, самостійність, відносна незалежність від контексту, тісний зв'язок складових частин. Межею такої одиниці вважається послаблення або зникнення зв'язку між реченнями, на яких базується певна підтема, тобто реченнями цього ССЦ.

Текст, як відомо, є найвищим ярусом мовної системи. Кожен текст надає певну інформацію, спрямування якої, як правило, можна встановити із назви тексту, що добре усвідомлюється авторами, для яких дуже часто заголовки визначає подальший вибір художньо-стилістичних засобів, тематичне наповнення матеріалу. На думку І.Р. Гальперина [3:133], більшість текстів різних типів мають назву, яка або в конкретній, або в завуальованій, імпліцитній формі виражає ідею, концепт автора. Функціями назви є номінація і предикація, яка сприймається імпліцитно. Художній текст, на відміну від наукового, часто має метафоричне чи метонімічне підґрунтя, зміст якого можна зрозуміти тільки завдяки аналогіям, обізнаності з іншими літературними творами, фразеологізмами тощо.

Серед фразеологізмів (англ. idioms), прислів'їв, які виступають назвами художніх текстів, є багато таких, що мають еліптичну структуру. Це пояснюється статичністю комплектуючих вказаних структурних одиниць, їх поширеністю серед широкого кола носіїв мови. Еліпсисом називається зворот, в якому пропущено структурну одиницю, що є логічно і граматично необхідною і яку легко встановити з контексту чи ситуації [4:25]. Еліпсис, який є результатом реалізації мовної економії на структурному рівні, функціонує у таких конструкціях, дозволяє легко встановити первісний вигляд повної одиниці для її адекватного розуміння. Внаслідок цього спостерігається семантичне ускладнення, конденсація змісту еліптованої структури [5:28].

Так, наприклад, назвою одного з оповідань відомої англійської письменниці А. Крісті є "Where There's a Will" [6]. Цей заголовок можна розглядати як скорочення прислів'я "Where there's a will, there's a way", повний варіант якого фіксується фразеологічним словником [7:377], який надає переклад: "з усякого становища є вихід; де є настирливість – буде успіх; де хотіння – там і уміння". Але в такому випадку спостерігається не тільки пропуск (еліпсис) другої частини прислів'я, а й зміна значення конструкції, де іменник "will" більше схильний до значення "заповіт", про який і йдеться в художньому тексті. Читач може на свій розсуд закінчити вислів або за усталеною схемою, або відповідно до змісту оповідання після ознайомлення з історією заповіту місіс Гартер та шляхом для його отримання, винайденого її племінником Чарльзом.

Аналогічна еліптизація вживається іншим англійським письменником У.С. Моемом у художньому творі "A Friend in Need" [8] – "Друг пізнається в біді", де також пропущено другу частину. Повний варіант прислів'я – "A friend in need is a friend indeed" ("При горі та в лиху годину узнаєш вірну людину" [7:135]) – має позитивне забарвлення. Але песимістичний фінал оповідання не дозволяє назвати заможного персонажа містера Бертона справжнім другом через його ганебний вчинок. Це пояснює бажання автора порівняти оригінальний варіант прислів'я з тим, який логічно впливає із змісту твору.

Зустрічаються й випадки, коли під еліптизацію підпадає майже все дитяче римування, частину першого рядка якого обрано як назву роману. Тут слід звернутися до такого терміну, як алюзія, який означає стилістичну фігуру, яка співвідносить те, що описується чи відбувається в дійсності, із усталеним поняттям чи словосполученням літературного, історичного, міфологічного порядку [9:28]. Йдеться про "Десятеро маленьких негрят" А. Крісті [10]. Вказане римування добре відоме широкому колу читачів, які, знаючи його зміст, можуть прогнозувати перипетії сюжету художнього детективного твору.

Іноді автором еліптується частина поетичного тексту, свідками чого виступають читачі роману У. Сомерсета Моєма "Розмальована завіса" [11]. Його назва – це еліптизація поетичних рядків "Сонету" П.Б. Шеллі "Lift not the painted veil which those who live call Life ... " ("Не піднімайте розмальовану завісу, яку

ті, хто живе, називають життям"). Скорочений варіант поетичного вислову автор вживає як епіграф [11:3] : "... the painted veil which those who live call Life" ("розмальована завіса, яку ті, хто живе, називають життям"), дещо змінюючи оригінальне значення. Якщо П.Б. Шеллі закликає до абстрагування від земної проблематики, то Сомерсет Моєм вважає за доцільне підняти завісу життя, показати його з усіма недоліками, негативними реаліями та несправедливими людськими вчинками, які часто ховаються від стороннього ока під вуаллю улесливих фраз, фальшивої доброзичливості, прийнятих у суспільстві стандартних норм поведінки.

До еліптизації та паралельного розкладання фразеологічної конструкції вдається і Р. Кіплінг в казці "How the Leopard got his Spots" [12] ("Як леопард отримав свої плями"/ "Як у леопарда з'явилися плями"). Її назва пов'язана із біблійною фразою "Can the Ethiopian change his skin, or the leopard his spots?" (Jeremiah, XIII, 23), що перекладається таким чином : "Горбатого могила виправить; з лисиною родився, з лисиною і помреш" [7:78]. Автор розповідає про виникнення у тваринному світі здатності до пристосування. Ця схема поширюється і на суспільство, що, на нашу думку, проводить аналогію з відомою скороченою усталеною конструкцією.

Наведені приклади свідчать про необхідність ретельного підходу до вивчення усталених висловів, фразеологічних одиниць, прислів'їв тощо з метою їх адекватного вживання в художньому тексті та вірної інтерпретації за наявності еліптованих варіантів.

З погляду стилістики еліптичні конструкції мають певний стилістичний потенціал через відсутність надмірної інформації, стилістичної напруги, що виникає через зміну деяких синтаксичних закономірностей та дію ефекту порушення очікування, який викликано необхідністю відтворення раптово пропущеної одиниці. Семантичну повноту останньої читач усвідомлює самотужки із ситуації, контексту, проведення аналогій. Якщо в діловому, науковому, науково-популярному стилях еліipsis виступає, як правило, тільки як засіб виділення деяких елементів тексту, запобігання надмірної інформативності, утворення термінологізації, а іноді сприяє формуванню експресивного ефекту, то газетно-публіцистичний стиль та стиль художньої літератури мають ще і характерологічну, композиційно-виразну, інтонаційно-ритмічну функції, що знаходять своє матеріальне втілення навіть у заголовках художніх текстів [13:88].

Аналізуючи назви художніх текстів, можемо засвідчити, що еліптизація в сфері фразеологізмів, прислів'їв, алюзій призводить до ускладнення, конденсації змісту. Це може викликати проблеми із адекватним сприйняттям текстового матеріалу.

Як висновок зазначимо, що з метою уникнення таких непорозумінь еліптизацію слід поширювати тільки на сферу добре відомих усталених конструкцій, фразеологізмів тощо, повний вигляд яких легко відтворюється читачами, адже осмислення семантичного наповнення назви художнього твору є важливим моментом у процесі її декодування, проектування на художній текст в цілому.

1. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева, - М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
2. Новиков А.И. Семантика текста и её формализация. – М.: Наука, 1983. – 216 с.
3. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981.- 140 с.
4. Силин В.Л. Лексический эллиipsis в германских языках. Сравнительно-семасиологическое исследование. – К.: Вища. шк., 1974. – 184 с.
5. Гаврин С.Г. Эллиптические устойчивые сочетания как категория фразеологии // Вопросы фразеологии и лексики русского языка. – Т. 121, – Пермь, 1973. – 175 с.
6. Кристи А. Сборник рассказов. – На англ. яз. – М.: Прогресс, 1976.-336 с.
7. Баранцев К.Т. Фразеологичний словник англійської мови. – К.: Рад. шк., 1956. – 389 с.
8. Maugham W.S. A Friend in Need // English.- 1997.-№ 3. – p.15.
9. Словарь иностранных слов.- 18-е изд., стер.-М.: Рус.яз., 1989. – 624 с.
10. Кристи А. Избранная детективная проза : Сборник. / Сост. Г.А. Анджапаридзе. – На англ.яз. – М.: Радуга, 1989.- 400 с.
11. Моєм У.С. Розмальована завіса : Книга для читання англійською мовою. – К.: Знання, 1999. – 288 с.
12. Кіплінг Р. Вот так сказки. – На англ. яз. – М.: Прогресс, 1968. – 256 с.
13. Сковородников А.П. Эллиipsis как стилистическое явление современного русского литературного языка. – Красноярск: Изд-во Красноярского гос. пед. ин-та, 1978.- 96 с.

Матеріал надійшов до редакції 2.02.2004 р.

Великая А.М. Эллиптические структуры фразеологизмов, пословиц и аллюзий в художественном тексте.

Предметом статьи является исследование возникновения, функционирования и прогнозирование дальнейшего развития употребления эллиптических конструкций в сфере фразеологизмов, пословиц и аллюзий в заглавиях художественных текстов.

Velyka A.M. Elliptical Structures of Idioms, Proverbs and Allusions in the Belles-Lettres Text.

The paper studies the origination, functioning and prognosing of the further development of elliptical structures in the sphere of idioms, proverbs and allusions in the belles-lettres texts titles.